

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Бондар Н.А.,

*старший викладач кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету*

УДК 340.5

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ ОСНОВНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ КОДЕКСІВ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Останнім часом ми спостерігаємо за процесом зближення різних правових систем. Правова система будь-якої держави має свої національні, історичні, культурні особливості. У державах, де юридична наука склалась на основі римського права, правова система належить до романо-германського типу. Не є виключенням Польща й Україна. Досвід Республіки Польща є досить важливим через євроінтеграційні процеси у сучасному світі.

Актуальність дослідження полягає у відсутності праць із окресленого питання, необхідності порівняння основних матеріальних кодексів України та Республіки Польща з метою адаптації українського законодавства до європейських стандартів.

Метою та завданнями дослідження є проведення компаративістського аналізу, з'ясування основних спільних та відмінних рис цивільного та кримінального кодексів України та Польщі з метою їх ідентифікації з романо-германською правовою системою, а також виявлення найбільш ефективних форм адаптації до права Європейського Союзу.

Дослідженням питання кодифікації та основних матеріальних кодексів України та Польщі займалися такі науковці, як А. Богоустов, Ф. Віакер, Є. Гетьман, А. Лукашов, Б. Мельниченко, Т. Маційовські, Дж. Райські та ін.

До основних рис, які відрізняють романо-германську правову систему від інших правових систем, можна віднести:

- 1) зв'язок із римським правом на основі цивільного права, його ідей та принципів, а також процес вивчення римського та канонічного права в європейських університетах;
- 2) домінування нормативно-правового акту як форми (джерела) права та визнання верховенства закону, ієрархічності нормативно-правових актів Конституції;
- 3) дихотомія права, тобто поділ системи права на дві підсистеми – публічне та приватне право;
- 4) диференціація системи права на галузі, підгалузі, інститути;
- 5) абстрактний характер норми права;
- 6) відносно самостійне існування цивільного і комерційного (торговельного) права;
- 7) наявність спеціальних органів конституційної юрисдикції;
- 8) наявність чіткої та ефективної юридичної техніки;

9) високий ступінь кодифікації права.

На думку Ф. Віакера, «кодифікація – це єдине у своєму роді творіння правової культури, яке важко здобувалося і важко захищалося на західному і середньоевропейському ґрунті і є характерним проявом європейського духу» [1]. Отже, кодифікація в історії правових систем зіграла позитивну роль: вона сприяла централізації розрізнених територій держави, подоланню правового партикуляризму, різноманітності звичаїв і традицій, які заважали юридичній практиці. Кодекси (або уложення) забезпечують повне і, за можливістю, уточнене регулювання окремої галузі [2, с. 117]. Головною особливістю перших кодифікаційних актів було переплетіння релігійних та етичних норм. Для кодифікацій, які проходилися у Стародавньому Римі, характерним є те, що в кодекси вміщувалися окремі імператорські конституції. Процес, техніка і теорія кодифікаційної діяльності стає підґрунтям для її проведення і в інших країнах [3, с. 7].

Процес кодифікації в Польщі розпочався у XIII ст. зі створенням Польської правди, відомої під назвою «Ельблонзька книга». Це збірник звичаєвого польського права, який складається зі вступу і чотирьох частин та містив статті з різних галузей права. У 1347 р. були прийняті Статути Казимира Великого, які і стали першою офіційною кодифікацією польського права.

У 1520 р. Сейм створив комісію з відомих правників у складі 11 осіб для кодифікації судово-процесуального права. Кодекс отримав назву «Формула процесу», яка складалася зі 111 статей та поділена була на 2 частини: перша містила нормативну основу ведення процесу, друга – процесуальні формули. У 1532 р. на краківському Сеймі була створена ще одна комісія у складі 6 осіб. Вони мали завдання скласти проект кодифікації основних галузей права. Цей проект отримав назву «Коректура права», який складався з 929 статей, поділених на 5 книг: перша – джерела права державного та судового устрою; друга – процесуальне право; третя – сімейне та спадкове право; четверта – зобов'язальне та кримінальне право; п'ята – процесуальні формули. Але ця кодифікація так і не набула юридичної сили, адже Сейм її не затвердив [4, с. 105–106].

В Україні процес кодифікації розпочався з XI – XII ст. з появою «Руської правди» як збірника норм звичаєвого права. «Руська правда» пройшла кілька

редакцій, які були чинними у певні періоди історії українського права. Структурно кодекс складався зі статей та не мав чіткого поділу на галузі права. Аналізуючи правові норми «Руської правди», можна виділити такі групи правових відносин: шлюбно-сімейне право, спадкове право, право власності і зобов'язальне право.

Сучасне законодавство обох країн характеризується великою кількістю нормативно-правових актів, але основним видом їх упорядкування є кодекс. Термін «кодекс» походить від латинського «codex», що в перекладі означає «навшочена дощечка для письма, книга» [5, с. 130].

Майже всі основні галузі права в Польщі кодифіковані. До матеріального права відносять: цивільний кодекс (Kodeks cywilny – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r.), кримінально-фінансовий кодекс (Kodeks karny skarbowy – ustawa z dnia 10 września 1999 r.), кримінальний кодекс (Kodeks karny – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.), морський кодекс (Kodeks morski – ustawa z dnia 18 września 2001 r.), трудовий кодекс (Kodeks pracy – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r.), кодекс про сім'ю та опіку (Kodeks rodzinny i opiekuńczy – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r.), кодекс комерційних товариств (Kodeks spółek handlowych – ustawa z dnia 15 września 2000 r.), виборчий кодекс (Kodeks wyborczy – ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r.), кодекс про злочин (Kodeks wykroczeń – ustawa z dnia 20 maja 1971 r.), митний кодекс (Wspólnotowy Kodeks Celnny – rozporządzenie Rady (EWG) nr 2913/92 z dnia 12 października 1992 r.). Процесуальне право Польщі включає: кримінально-виконавчий кодекс (Kodeks karny wykonawczy – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.), адміністративно-процесуальний кодекс (Kodeks postępowania administracyjnego – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r.), цивільно-процесуальний кодекс (Kodeks postępowania cywilnego – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r.), кримінально-процесуальний кодекс (Kodeks postępowania karnego – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.) та кодекс відповідальності за проступки (Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia – ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r.).

Частина з них потребує оновлення, адже діють вони із 60–70 рр. минулого століття, зокрема цивільний та цивільно-процесуальний, сімейний та опікунський, адміністративний кодекси. Реформування та вдосконалення всіх елементів правової системи є актуальним питанням для Польської Республіки, що визначає схожість її із правовою системою України. На нашу думку, сучасним українсько-польським відносинам притаманний взаємний інтерес у формі: по-перше, активного розвитку політичного, економічного та інформаційного співробітництва; по-друге, розширення науково-дослідних, освітніх, культурно-мистецьких зв'язків тощо; по-третє, взаємної міждержавної політико-економічної підтримки на міжнародній арені.

На сьогодні у правовій системі України виділяють понад двадцять чинних кодексів, що свідчить про актуальність процесу кодифікації на теренах нашої держави: Кодекс України про адміністративні

правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України, Податковий кодекс України, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Бюджетний кодекс України, Господарський кодекс України, Сімейний кодекс України, Митний кодекс України, Земельний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Житловий кодекс, Кодекс законів про працю України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс торговельного мореплавства України, Водний кодекс України, Кодекс України про надра, Повітряний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс цивільного захисту України. Законодавча діяльність із кодифікації законодавства є безперервною. Так, на стадії опрацювання та прийняття знаходяться проекти Трудового, Виборчого кодексів України, а також змін до чинних кодексів. Водночас в Україні відсутній Торговий кодекс.

У правовій системі Республіки Польща кількість кодексів значно менша, що відповідає сучасній моделі європейської правової системи, але достатня кількість кодексів, які були прийняті за часів існування Радянського Союзу.

Ми аналізуємо такі чинні кодекси України і Республіки Польща, як цивільний та кримінальний.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) від 16 січня 2003 р. складається із 6 книг, 10 розділів, 5 підрозділів, 90 глав, 1308 статей. Отже, Цивільний кодекс України побудований за пандектною системою, а правові відносини закріплені у книгах (Книга перша. Загальні положення; Книга друга. Особисті немайнові та інші речові права; Книга третя. Право власності та інші речові права; Книга четверта. Право інтелектуальної власності; Книга п'ята. Зобов'язальне право; Книга шоста. Спадкове право), які розмежовуються за сферою регулювання.

Цивільний кодекс Польщі (далі – ЦК Польщі) був прийнятий 23 квітня 1964 р. Польський цивільний кодекс також побудовано за класичною пандектною системою. Він складається із 4 книг – «Загальна частина», «Власність та інші речові права», «Зобов'язальне право» та «Спадкове право». Кодекс налічує 1088 статей, але багато з них виключені. Кожна книга складається з розділів, деякі розділи з підрозділів.

Відносно самостійне існування цивільного і комерційного (торговельного) права – це ще одна особливість романо-германської правової системи. Відповідно до ст. 1 ЦК Польщі він регулює відносини між фізичними та юридичними особами. Корінні зміни цивільного права Польщі, які супроводжувалися прийняттям нових нормативно-правових актів, багато з яких не були інтегровані в ЦК Польщі, призвели певною мірою до дисбалансу цивільно-правових відносин. Перед поляками постала дилема: або доопрацювати чинний цивільний кодекс, або прийняти новий. 22 квітня 2002 р. була створена спеціальна Кодифікаційна комісія при Міністерстві юстиції, склад якої регулярно змінювався відповідно до чотирирічного терміну. Наприкінці свого терміну

у 2006 р. зазначена Комісія опублікувала так звану Зелену книгу¹ як оптимальне бачення Цивільного кодексу Республіки Польща. Цей документ вказує на загальний напрямок цивільно-правових реформ і підлягає відкритому обговоренню щодо здійснення останніх. І хоча формально рішення з цього питання ще не було прийнято, Комісія проводить дослідження та попередні роботи, спрямовані на розробку нового цивільного кодексу, беручи до уваги необхідність гармонізації польського законодавства з європейськими нормами [6, с. 155]. Відповідно до Зеленої книги сімейне та комерційне право розглядається як частина цивільно-правових відносин. Ідея об'єднання виникла на основі мети, яку ставить Європейський Союз перед державами щодо створення загального ринку.

З 1 січня 2001 р. набув юридичної чинності Закон від 15 вересня 2000 р. – Комерційний кодекс (Kodeks spółek handlowych, дослівно Кодекс товариств комерційних). Цей Кодекс скасував попередній Торговий кодекс 1934 р. Новий Кодекс врегульовує: створення, організацію, функціонування, закриття, а також поділ та перетворення торгових товариств та їх види [7].

Щодо дуальності польського права існує дві точки зору: перша – заперечує [8], друга, навпаки, відносить Польщу до країн із дуальною системою права [9, с. 24]. Досліджуючи це питання, потрібно визначити предмет та відносини, які врегульовуються комерційним правом. Інститутами комерційного права у правових системах романо-германського типу вважаються морське право, право інтелектуальної власності, право забезпечення виконання зобов'язання, право власності, банківське право, зобов'язальне право, право банкрутства, право регулювання цінних паперів, право довірного управління майном, право страхування, юридичні форми підприємницької діяльності та ін. [2, с. 102].

Дуалізм приватного права характеризується існуванням одночасно цивільного і торгового кодексів, відмінністю принципів правового регулювання цивільних та комерційних відносин і наявністю особливого порядку вирішення комерційних спорів [8, с. 289]. Аналізуючи законодавство Польщі у сфері комерційних відносин, можна зазначити, що ці відносини регулюються не лише комерційним кодексом, а насамперед цивільним, оскільки в останньому закріплені всі основні принципи (юридичної рівності сторін, свободи договору тощо), а також більша частина відносин врегульовується окремими нормативно-правовими актами. Відповідно до проекту Цивільного кодексу Польщі – Зеленої книги торгове право буде розглядатись як особлива частина останнього.

Отже, можна зробити висновок, що сучасна права система Польщі буде відмовлятися від дуальності права та правове регулювання комерційних відносин буде включене до цивільного кодексу.

У польському цивільному кодексі відсутня конкретна стаття, яка би закріплювала принципи, але, аналізу-

ючи зміст, можна виокремити такі: принцип рівності суб'єктів, принцип автономії сторін, принцип справедливості, принцип захисту безпеки торгівлі, принцип захисту майна тощо.

Основними принципами українського цивільного права, відповідно до ст. 3 ЦК України є:

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- 5) судовий захист цивільного права та інтересу;
- 6) справедливість, добросовісність та розумність.

Загальні положення обох кодексів співпадають предметно: сфера дії, статус фізичних та юридичних осіб, терміни, правові положення основних інститутів права власності, зобов'язального та спадкового права. Але більш вдалими, з погляду правозастосування, є Цивільний кодекс України, хоча на сьогодні зафіксовано понад сто випадків внесення змін.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) від 5 квітня 2001 р. складається із двох частин – загальної та особливої, 35 розділів, 447 статей. До КК України внесено понад 170 змін, 9 із них у 2016 р. На жаль, законодавець не закріпив перелік принципів кримінального права в одній статті. Таким чином, власне науковці ділять принципи на загальні та спеціальні. Загальні принципи притаманні не тільки кримінальному праву, а й іншим галузям права: верховенство права; законність; рівність громадян перед законом; невідворотність відповідальності; принципи справедливості, гуманізму та демократизму тощо. До спеціальних відносять: принцип законодавчого визначення злочину; принцип особистої відповідальності; принцип винної відповідальності; принцип суб'єктивної осудності; принцип повної відповідальності; принцип переваги обставин, що пом'якшують відповідальність; принцип більшої караності групового злочину; принцип повного відшкодування збитків, заподіяних злочином; принцип економії кримінальної репресії.

Кримінальний кодекс Республіки Польща (далі – КК Польщі) від 6 червня 1997 р. структурно складається із трьох частин – загальної, особливої та військової, містить 363 статті. Діє паралельно з Фінансовим кримінальним кодексом Республіки Польща. Загальна частина містить перелік принципів кримінальної відповідальності, поняття злочину та покарання, види покарань, строки давності, звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Особлива частина КК Польщі виділяє групи злочинів проти держави, життя і здоров'я, загальної безпеки, безпеки руху, навколишнього середовища, свободи, родини та опіки, трудових прав, діяльності державних органів та органів територіаль-

¹ Документи Комісії, що складаються з метою стимулювати обговорення та розпочати процес консультацій на європейському рівні з конкретної тематики (такої як соціальна політика, єдина валюта, телекомунікації тощо). Результатом таких консультацій згодом може стати публікація так званих Білих книг, у яких висновки дебатів викладено у формі практичних пропозицій Комісії.

ного управління, виборів та референдуму, охорони інформації, господарського обороту, грошей та цінних паперів. Військова частина присвячена загальним положенням, що стосуються військовослужбовців, і визначає: спеціальні обставини, що виключають кримінальну відповідальність, види покарання, підстави пом'якшення покарання і відмови від нього, заходи безпеки тощо.

Аналізуючи КК Польщі, виділяють такі принципи кримінального права: рівності перед законом, верховенства закону, адекватності покарання, гуманності, наявності вини, кримінальної відповідальності за діяння, індивідуальної відповідальності, а також такі три принципи дії кримінального закону: ультраактивності, ретроактивності та принцип non bis in idem («одне діяння двічі не карається») [10, с. 110].

На відміну від КК України, статтею 32 КК Польщі передбачено лише п'ять видів покарань без поділу їх на основні і додаткові: штраф, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення волі на строк 25 років і довічне позбавлення волі.

Предметно кримінальні кодекси України та Польщі практично співпадають, окрім військової частини, яка, по суті, є кримінальним кодексом про військові злочини. Завершуючи огляд КК Польщі, потрібно підкреслити, що деякі норми можуть бути предметом імплементації в національне законодавство нашої країни.

Отже, з вищенаведеного бачимо, що частина кодексів приймалась у різні історичні періоди та не завжди враховувались особливості сучасного стану країн. Загалом сучасний процес кодифікації як у Польщі, так і в Україні передбачає творче переосмислення всього масиву нормативно-правових актів із метою удосконалення та зручності використання нормативних приписів.

Висновки. У результаті проведеного компаративістського дослідження цивільного та кримінального кодексів України та Республіки Польща можна зробити висновки, що вони мають багато спільного, відповідають вимогам сучасної юридичної техніки, мають

чітку структуру, а також змінюються в контексті європейських правових стандартів. Водночас потрібно відмітити, що зазначені кодекси Польщі є більш стабільними, адже до них рідше вносяться зміни. Для України досвід Польщі є не лише цікавим, а й актуальним у зв'язку з тим, що кримінальний та цивільний кодекси більш адаптовані до права Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Виакер Ф. Зарождение, расцвет и кризис идеи кодификации / Ф. Виакер ; пер. с нем. О. Омельченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1136152>.
2. Скаун О. Общее сравнительное правоведение: Основные типы правовых систем мира / О. Скаун. – К., 2008. – 464 с.
3. Гетьман Є. Кодифікація законодавства України: поняття, особливості, види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Є. Гетьман ; Харківський ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 20 с.
4. Maciejewski T. Historia ustroju i prawa sądowego Polski / T. Maciejewski. – Warszawa, 2008. – 470 s.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка (голова редкол.) та ін. – К., 1998. – Т. 3. – 1998. – С. 130.
6. Rajska J. European Initiatives and Reform of Civil Law in Poland / J. Rajska // Juridica International. – 2008. – XIV. – P. 151–155.
7. Kodeks spółek handlowych : Ustawa z dnia 15 września 2000 r. [Elektroniczne źródło]. – Dostęp : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130001030>.
8. Богоуств А. К вопросу о системе частного права Польши / А. Богоуств // Ученые записки Таврического Национального университета им. В.И. Вернадского. – 2009. – № 1. – С. 289–293.
9. Правовые системы стран мира : [энциклопедический справочник] / отв. ред. проф. А. Сухарев. – М. : Изд-во «Норма», 2003. – 976 с.
10. Мельниченко Б. Політико-правові перетворення в Центрально-Східній Європі наприкінці ХХ ст. (на матеріалах Польщі, Чехії та Словаччини) : [монографія] / Б. Мельниченко. – Л. : Львівський ДУВС, 2012. – 204 с.

Бондар Н.А. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ ОСНОВНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ КОДЕКСІВ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Статтю присвячено порівняльному аналізу основних матеріальних кодексів України та Польщі та їх адаптації до права Європейського Союзу. Охарактеризовано початкові етапи зародження процесу кодифікації як в Україні, так і в Республіці Польща. Проаналізовано чинні цивільні кодекси зазначених держав та дуальність права в Польщі. Виділено принципи українського та польського цивільного права. Здійснено аналіз сучасних кримінальних кодексів цих держав та їх особливості.

Ключові слова: правова система, кодифікація, матеріальний кодекс, кримінальний кодекс, цивільний кодекс, принципи права.

Бондарь Н.А. ИДЕНТИФИКАЦИЯ И АДАПТАЦИЯ ОСНОВНЫХ МАТЕРИАЛЬНЫХ КОДЕКСОВ УКРАИНЫ И ПОЛЬШИ К ПРАВУ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Статья посвящена сравнительному анализу основных материальных кодексов Украины и Польши и их адаптации к праву Европейского Союза. Охарактеризованы начальные этапы зарождения процесса кодификации как в Украине, так и в Республике Польша. Проанализированы действующие гражданские кодексы указанных государств и дуальность права в Польше. Выделенные принципы украинского и польского гражданского права. Проведен анализ современных уголовных кодексов этих государств и их особенности.

Ключевые слова: правовая система, кодификация, материальный кодекс, уголовный кодекс, гражданский кодекс, принципы права.

Bondar N.A. IDENTIFICATION AND ADAPTATION OF BASIC SUBSTANTIVE CODES OF UKRAINE AND POLAND TO THE EUROPEAN UNION LAW

The article is devoted to the comparative analysis of basic substantive Codes of Ukraine and Poland and their adaptation to EU law. Both Poland and Ukraine tend to the Roman-Germanic legal system that is characterized by a high degree of codification of law. The article describes the initial stages of the birth of the codification process, both in Ukraine and in Poland. Current legislation in both countries is characterized by a large number of legal acts, but the main type of ordering is the code. Today, in Poland almost all major areas of law are codified, but most of them need to be updated, because they are 70-85 years old. In Ukraine there are only three codes that act since the days of the Soviet Union.

The article analyses existing civil codes of these states and the duality of law in Poland. Principles of Ukrainian and Polish civil law are determined. The main principles of Ukrainian civil law according to Article 3 of the Civil Code of Ukraine are: inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of personal life; inadmissibility of deprivation of property rights, except as required by the Constitution of Ukraine and the Law; freedom of contract; freedom of entrepreneurial activity that is not prohibited by the law; judicial protection of civil rights and interests; fairness, reasonableness and good faith. There is no specific article in the Polish Civil Code that would reinforce the principles, but analysing the contents we can highlight the following: the principle of equality, the principle of parties' autonomy, the principle of fairness, the principle of protecting the security of trade, the principle of protection of property and so on.

The author carried out the analysis of modern criminal codes of these states and their features. Substantially, Criminal Codes of Ukraine and Poland are almost identical, except for the military part, which in fact is the Criminal Code of war crimes. Completing the review of the Criminal Code of Poland it should be stressed that some rules may be subject to implementation in the national legislation of our country.

Some codes were adopted in different historical periods and do not always take into account the peculiarities of the modern state of the country. In general, a modern codification process both in Poland and in Ukraine provides a creative reinterpretation of the whole array of legal acts in order to improve ease of use and regulatory requirements.

As a result of comparative research of the Civil and Criminal Codes of Ukraine and the Republic of Poland, we can conclude that they have much in common, comply with the requirements of modern legal techniques, have a clear structure, as well as change in the context of the European legal standards. At the same time, it should be noted that these codes are more stable in Poland, because they rarely amended. For Ukraine, Poland's experience is not only interesting but also relevant in view of the fact that the criminal and civil codes more adapted to EU law.

Key words: legal system, codification, Substantive Code, Criminal Code, Civil Code, principles of law.